

צבי חבר**איסור הליכה בחוקות הגויים** **תוכן**

א. המקורות בתורה לאיסור הליכה בחוקות הגויים

ב. המקורות התלמודיים העוסקים בגדרי האיסור

-מדרשי הלכה

-סוגיות הגמרא

ג. שיטות הראשונים בישוב הסוגיות

-שיטת התוספות

-שיטת חתונס הומואת בריטב"א

-שיטת הר"ן

-שיטת הרמב"ם

-שיטת ר' אליעזר ממי' בספר יראים

ד. הראשונים בתשובות

ה. פסקי הטור והשולחן ערוך ונושאי כליהם

ו. סיכום העולה להלכה מшибוט הפסיקים

-גדורי האיסור למסקנה

-סבירות נוספת לעניין הלכה

ז. יישום המסקנות בשאלות מעשיות שהתעוררו בזמן החדש

-מנגנים

-מנוג שהייה איסור מצד "יובחמותיכם" והשתרש הציבור - האם יש לחותירו?

ח. איסור "ובחקותיהם" בחברה תמודרנית

ט. סיכום כללי

א. המקורות בתורה לאיסור הליכת בחוקות הגוים

במספר מקומות מזהירה התורה על החרתקות מהגויים ועל האיסור ללמד מעשיהם, הן כהוראה כללית והן כהוראות פרטיות על מעשים מסוימים כגון איסור מנהח, מעון, חבר חבר וכדומה:

- א. בפרשת אחרי מות, בפתחה לפרשת עריות (ויקרא יח-ג) אומר הכתוב:
- כਮעה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו, ובחקותיהם לא תלכו. את משפטיהם תעשו ואת חוקותי תשמרו לרכת בהםם, אני ה' אלקיכם.
- פסק זה הוא היסוד בדברי חז"ל ובדברי מרבית הראשונים לאיסור הליכת בחוקות הגויים¹.
- כאשר מעיינים בפשט הכתובים נראה שהאיסור מתייחס לי"מעשה מצרים" ו"מעשה כנען" דוקא, ורק אלו הם הדברים הנאסרים באיסור זה, או לכל היותר התועבות הנזכרות בפסוקים אלו, דהיינו, איסורי עריות. ישנו יסוד חזק לאיסור דוקא את מעשיהם של עמי כנען והמצרים וזאת שני טעמים:
- א. אומות אלו היו המוקלקלות שבאומות, כפי שmbיא רשיי בפירושו לפסק זה, בשם הספרא.
- ב. אומות אלו עשוות להיות מודל חיקוי לעם ישראל; ישראל שהו זמן רב במצרים ובזודאי למדו מעשיהם, ולכינסו לארץ כנען יבואו ב מגע עם האומות היושבות שם; עלולים למדוד מעשיהם.
- חז"ל תפזו את האיסור כאיסור כללי, לאו-דוקא על הליכה בחוקות עמי כנען ומקרים אלא בחוקות כל הגויים, כפי שנראה להלן.

- ב. בפרשת קדושים מונה הכתוב את ענשיהם של העוברים על איסורי עריות, ובסתופה של הפרשה חוזר הכתוב ואוסר את חוקות הגוי וויקרא ככ-ככ:
- ושמרותם את כל חוקותי ואת כל משפטיי ועשיתם אותם... ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפנייכם, כי את כל אלה עשו ואקץ בהם.
- הכתוב אוסר בפסק זה את חוקות עמי כנען. גם פסק זה בפשטו עוסק דוקא בענייני התועבות המוזכרות באותה פרשה. בפשטות הפסק זה תורת התורה על איסור הליכת
1. יוצאים מכלל זה הם ספר החינוך והרמב"ם הרואים בפסק שבספרות קדושים (להלן ב) את המקור לאיסור זה ועיין בפירוש הרבי פערלא בספר המצוות לרשי"ג (לאוין המוטלים על היחיד לא תעשה ים מה שכנה בזאת וכן להלן הערא 4).

בתקות הגויים בסיכום לכל האיסורים הנאמרים בפרשה, אך יש מהפרשנים שראו בפסוק זה תוספת על האיסור הנלמד מהפסוק בפרשת אחורי מות².

ג. בפרשת משפטים מובאת חבירתו בין הקב"ה לישראל ושם נאמר (שמות כג-כד):
כי ילק מלאכי לפניך והביאך אל האמורוי והחתי... לא תשתחוה אלהים
ולא תעבדם ולא תעשה מעשיות...
הפסוק אוסר את עשיית מעשי הגויים, יש לעיין באילו מעשים מדובר הכתוב, וכי
шибיא הרמביין בפירושו לפסוק:
ולא תעשה מעשיהם - יתכן שתיא אזהרה מירכי האמורוי, שמו
חכמים... והנראה יותר כי זהה על עבודה זורה, שלא עבדו אותה צדרכה...
יש כמה ממוני המצוות שראו במצוות זו איסור על "דרכי האמורוי" כפי שהיא
הרמביון בהזה-אמינה, אך פשוט הכתובים נראה בדברי הרמביין.
ရשי בפירושו למסכת עבודה זורה ייא ע"א דית' ולא מדרכי האמורוי. למד, לכארה³, מפסוק
זה את איסור הליכה בתקות הגויים שכן פירש שם: "ולא מ"דרכי האמורוי" - לחוש שלא
תעשה מעשיהם".

ד. פסוק נוסף בעניין זה מופיע בפרשת ראה (דברים יב-כט-ל):
כי יכרית כי אלקיך את הגויים, אשר אתה בא שמה לרשותם מפניך,
וירשת אותם וישבת בארץם. השמר לך פן ונתקש אחריהם אחרי השמדם
מןיך, וכן תדרש לאלהיהם לאמר: איך יעכדו הגויים אלה את אלהים
ואעשה כן גם אני.
התורה אוסרת את החליכה אחריו מעשי הגויים אשר מהווים מוקש, וכי שניתן ללמידה
מהמשך הפסוק, מדובר על הרחקה מעשי עבודה זורה ומנגניה, ומפניו תועבות אחרות
המזוכרים בהמשך הפסוקים. מכל הפסוקים ניתן, לראות בברור שישנו ציוויל
להתרחק דזוקא מהמעשים המוגנים ומהתועבות אשר עושים הגויים אשר בארץ. כן.

ב. המקורות התלמודיים העוסקים בגדרי האיסור

1. מדרשי ההלכה

המקור העיקרי חז"ן באיסור זה הוא הספרא בפרשת אחורי מות (פרק יג, ח - מהדורות ספרא
ירושלים תש"י' פה ע"ט):
וכי מה חנich הכתוב שלא אמרו, והלא כבר נאמר "לא ימצא לך מעביר בנו

2. חז"ן בפירושו לפסוק זה למד שהאיסור הוא גם על קותה היחיד ולא רק קותה הרבה כפי שניתן ללמידה
 לפרשת קדושים, ועיין להלן בהערה 4 בשיטת ספר החינוך שלפיו חז"ל למעשה מכל פסוק עניין שונה.
3. להלן אדון בדברי רשיי שלכאורה סותרים את פירושו במסכת שבת. עיין עמוד 56.

ובתו' באש וגוי' ומה תלמוד לאמר "ובחיקותיהם לא תלכו" שלא תלכו בnimosot שלם, בדברים החוקיים להם, כגון תיטראות וקורקסטאות והאסטריות. ר' מאיר אומר אלו "דרכי האמוראי" שננו חכמים. ר' יהודה בן בתירא אומר שלא תנחו ושלא תגדל ציצית שלא בספר קומי...⁴

לפנינו מחלוקת בין שלשה תנאים, علينا לבחון מה סובר כל תנא ובמה נחלקו. השיטה הברורה לנו היא שיטת רבי מאיר האומר: "יאלו" דרכי האמוראי" שננו חכמים". המשנה במסכת שבת פ"ק ומשה ח' מביאה בפיינו מחלוקת חכמים ורבי מאיר:

יוצאי ביביצת החרגול, ובשן של שועל, ובמסמר הצלוב - משום רפואי - דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: אף בחול אסור משום "דרכי האמוראי".

התוטפות על מסכת שבת בפרק ז-ח מביאה רישמה ארוכה של דברים שיש בהם משום "דרכי האמוראי": "יאלו דברים מ"דרכי האמוראי": הספר קומי והעשה בלורית...", חלק מחדබרים הללו הובא בגמרה שבת ס' ע"א.

מהם "דרכי האמוראי"? כאשר מעינים ברשימת הדברים המוזכרים כ"דרכי האמוראי" ניתן לראות שאלו הם מעשים חרדי טעם שאנשים תולמים בהם חשיבות כלשהי, מעין ניחוש. לדוגמה: האדם אומר משפט מסוים וסובר שהדבר יביא לו ברכה וכדומה. רשיי בפירשו למשנה⁵ (שבת ס' ע"א אומני): "דרכי האמוראי" - ניחוש הוא, וכتنיב "ובחיקותיהם לא תלכו". וمعنى זה אומר הריאיז' (הובא בשלטי ניבורים דף למדפי הרין אתן):

... וכל אלו שאסרו חכמים ממשום "דרכי האמוראי" - אין בהם משום רפואי, אלא נחשים וקסמים הם, שרוגילין בהן הנברים לעשות בהם סימן טוב...

דברי-רשיי אלו צריכים עיון, שהרי אם "דרכי האמוראי" חס דברי ניחוש היה علينا לאוסר מצד אייסור ניחוש, ומדוע רשיי אומר שהם אסורים ממשום "ובחיקותיהם לא תלכו", היה עליו להבא את הפסק בזירה (יט, כ): "לא תאכלו על תdem לא תנחשו ולא תעוננו"? ניתן לתרץ קושיזה בשני אופנים:

א. ניתן לומר ש"דרכי האמוראי" הוא איסור כלל, הכלול את כל הלואין של ניחוש, קסימה וכדומה, וכן משמע מדברי הר' בדרשות (דורש ט').

4. יתכן שלבעל החינוך הייתה גירסה שונה במדרש, הוא מחלק את המדרש לשני חלקים וմדבריו משמע שדברי תנא קמא נאמרו ביחס לפוסק: "ובחיקותיהם לא תלכו" בפרשא אחרוי-מות, ואילו מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בן בתירא נאמרה במדרש ביחס לפוסק "ולא תלכו בחיקות הגוי" בפרשא קדושים.

5. וכן כתוב רבינו עובדיה מברטנורא בפירשו למשנה.

6. וכן סבור ר' שליברמן בתוטפות כפושה (שבת עמוד 80) וזה לשונו: "זהנה להלן בתוטפה נמו" דברים האסורים ממשום "ובחיקותיהם לא תלכו", ודברים האסורים ממשום קוסט קסמים לא תנחשו ולא תעוננו. והתוטפה כללה כלם יחד בשם "דרכי האמוראי"...". אין אני נוטה לקבל את דבריו ביחס לשיטת רשיי, שהרי רשיי סבור שהניחוש אסור מצד "ובחיקותיהם לא תלכו" ובענוף באניא את הנראה לי בישוב התוטפה לשיטת רשיי, ובדרך זו דעתך נוטה גם להסביר את התוטפה, גם אם לא נסביר בדברי רשיי.

... ואלו הידיעות כלן: הקסם והעוננות והכחשׁ וזוולתם הם הנקרים בלשונו
דרכי האמורִי ...

אך בזאת לא יישבנו את הקשיי ברשיי, שהרי רשיי אומר שהניחוש אסור מצד
ובחקותיהם לא תלכו. ונינתן לומר לשיטת רשיי, שאיסור "ובחקותיהם לא תלכו" כולל
ענני ניחוש וכדומה והביאו הכתוב כדי לעבור על מעשים אלו בשני לאוון. דבר זה אפשרי
אך איינו עולה בקנה אחד עם דברי המודרש, שהרי המדרש פותח בשאלת: "ויכי מה הניחוש
הכתוב שלא אמרו...", ולכאורה רבבי מאיר עונה על כך באומרו שאלה "דרכי האמורִי",
ומכאן שאון בלאו זה חורה על איסויים קדומים. כמו כן יש להקשות מדווע רשיי הוכיח
רק "ניחוש" בפירשו. לעומת זאת היה עליו לכתוב ניחוש וקסימה וכיוון ניתנת לומר שנקט
דוגמא בعلמא מעין מה שכתוב במשנה, אך זה נראה לי כדווח בדרכי רשיי.
ב. מיתן לומר, שלשיטת רשיי ישנו חבדל בין ניחוש האסור מהתורה, ובין הדברים
המובאים ב"דרכי האמורִי". וכן, לעניות דעתך, מוכח מרשיי בחולין ועוד עיט - הגمرا
מביאח שם את דברי אבי ורבא:

כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום "דרכי האמורִי". אין בו משום
רפואה יש בו משום "דרכי האמורִי",
ואומר רשיי :

אין בו משום רפואה - כגון שעושים שלא על החולى כגון קבורת שליא בפרשיות
דרכיהם וכיוצא בהם שડמין ניחוש.

אם כן רשיי מגדיש שמדובר בדברים הדומים לניחוש אבל אינם ניחוש ממש, וכן נראה
לי שהכוונה במשנה שאון שם ניחוש ממש אלא דברים חזומים ל nichush ולבן אסורים רק
מצד "ובחקותיהם לא תלכו". ונראה להסביר בשיטת רשיי, שניחוש האסור בתורה הוא
כasher האדם תולח עשייתו כלשהו במקורה אחר אם יקרה או לא, כגון שאומר :

הויאל ונפלת פטי מפי או נפל מקליל מידוי אני חולץ למקום פלוני היום שם אם

אלך אין חפצוי נעשימים ... (לשון הרמביים - הלכות עובדות כוכבים פרק יא הלכה ז)

וכדומה ; ואילו "דרכי האמורִי" הם דברים שהאדם תולח בעצט' המעשה שהוא עוזה
משמעות שאיןיה כהוגן, לדוגמה : האומר אישתה ואותיר אשתה וכדומה - במקרה
אלו עצט המעשה אסור, לעומת התנחות בו המעשה הוא מותר, אך ההיגלות בדבר אחר
אסורה. אמנים "דרכי האמורִי" דומה לניחוש אך הוא אינו מתייחס לניחוש האסור בלאו של
"לא תנחשו". הגדנו שי"דרכי האמורִי" הם מעשים שתולים בהם דברים בטלים. אך יש
לעיזו בתగדרה זו : התווספה פתחה בדיון מספר קומי ועשה בלורי, ולכאורה, מעשים אלו
הם מיני תסරוקות ואין בהם עניין נש וקסם וכדומה, ואם כן החגדרה שלנו אינה
מתאימה. אך ניתן לפרש זאת לפי המראי בפירשו לטנהדרון נבעיב דעה אף על פי הכותב :

אף על פי, שיעיק מניעת הליכה בחקות עבותות אלילים אינה אלא לעניין

שרשי עבודה זהה. שלא יתדמה להם במלבושים המיוחדים להם ובتفسורת

שערם, ובשאר דברים המיוחדים לכומריהם, ובבנין היכלותם ...

נראה בבירור מדבריו, שכונתו היא לדברי המדרש בספרא, בנו אנו דנים, והוא מסביר שאלות תסrokות שהיו נהוגות אצל חכמים לעובודה זורה. ואם כן כיוון שהן תסrokות לעובודה זורה, ייתכן ותלו בסוגי תסrokות אלו ענייני שואה ולכך נאסרו מצד "דרכי האמוראי". אם כן למסקנה "דרכי האמוראי" הם דברים שיש בהם הצד של ניחוש וכזומה, זהינו, תליית דברים בטלים במשמעותם ממשיים.

בדברים האסוריים משום "דרכי האמוראי" נחלקו הראשונים: יש הסוברים שדברים אלו הם קבלה ביד חכמים שאלו הם "דרכי האמוראי", ודוקא אלו נאסרו - וכן כתוב ר' אליעזר ממי' בספר היראים (סימן פח - מהדורות ונסל):

... והזהירה התורה עליהם וחכמים פירשו מה מעשים וחוקים שהרגלו
לעשות לשם תורה שלהם בשפט... מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים.
שהיו מחקוטיהם ואין להוסיף עליהם ואינט מסברא כי אם בקבלה...

לדבריו, "דרכי האמוראי" הם קבלה בידי-חכמים, ואסוריים מן התורה, ודוקא: מעשים אלו אסוריים ואחרים לא (ובהמשך אדון ביתר הרחבה בשיטתו הייחודית של בעל היראים), ויתכן שגם גם דעת הסמיג ולא תעשה.

אך התוספות חולקים על ספר היראים. הגمرا בבבא קמא (פ"ע"א) אומרת:
המספר קומי הרי זה מ"דרכי האמוראי". אבטולמוס בר ראוון התירו לו
לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות.

התוספות-במקום (ויה התוiro) מוסיפים לבאר: "מתחלת לא גזו על קרוביים למלכות והוא היה רגיל...". אם כן מדברי תוספות נראה שמדובר על גזירות חכמים. לשיטה זו יש לדעת חכם כל הדברים האסוריים מצד "דרכי האמוראי" נאסרו בגזירות-חכמים, או שמא דוקא עניין זה, ולכאורה אין מקום לכך. אם כן, נראה שישיתת תוספות היא בדברים שהם בגדר "דרכי האמוראי" אסוריים מדרבנן.

לבית יוסף (יורה דעה קעט, ט י"ש). שיטה אחרת בעניין זה: הוא מנסה על הגمرا שהבאות לעיל מבאה קמא: כיוון שהאיסור הוא מדאורייתא כיצד התירו חכמים לקרובי המלכות, הרי אין כח לחכמים לבטל לאו דאוריתיא? מшибעל כך הבית יוסף שתי תשומות:

יש לומר, דמשום חלلت ישראל יש כח בידם להתייר... ועוד יש לומר,
שהתורה לא פירשה דבר, אלא סתמה וכתבה "עבחקותיהם לא תלכו",
ומשרה הדבר לחכמים, והם אסרו דברים אלו לשאר בני אדם...

לפי תירוץו השני של הבית יוסף התורה נתנה כח ביד-חכמים להגדיר מהם "דרכי האמוראי" האסוריים מן התורה? לפי שיטה זו יתכן ובמשך הדורות יש כח ביד-חכמים להחליט על דברים נוספים שהיו אסוריים בהתאם לתקופה (ואם ירצה ח' בהמשך אדון בהרחבה בדברי הבית יוסף).

7. ומעין תירוץ זה תירצו הראשונים במספר מקומות: לדוגמה: הרי מסביר כך את עניין עניוני יום הchiporim, שהתורה צייתה "ועניתם את נשותיכם" וננתנה כח ביד-חכמים להגדיר מהו עניוני החיבור מן התורה.

ראינו אם כן שלוש שיטות: א. "דרכי האמוראי" אסורים מן התורה ודזוקא אל המופיעים בחז"ל כי כך הייתה קבלה בידם - ספר חיראים. ב. "דרכי האמוראי" אסורים מן התורה וניתנו כח ביד חכמים להחליט מהם הדברים האסורים - בית יוסף. ג. "דרכי האמוראי" (או לפחות חלק מהם) הם גינויות חכמים - תוספות במסכת בבא קמא.

כל חשוב ויסודי באיסור "דרכי האמוראי", מופיע בגמרה בשם אבי ורבא, ונפסק להלכה: "כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום 'דרכי האמוראי'. דין זה מוכיח שי' 'דרכי האמוראי' הם דזוקא לדברים חסרי טעם ותכלית", אך דברים שיש בהם טעם ואינם כימי' בעלמא אינם נכללים בגדר "דרכי האמוראי". אמן יש מקום להאריך בגדורי "דרכי האמוראי" ובזוגמאות המבאות בגמרה ובתוספות, וכל המעין במקצת בדינים אלו מעלה תמיוחה על מספר מנהיגים (קמעיות למיניהם). שכבשו מקום נכבד אצל אנשים מאמנים, אך לא בזה עניינו והבאתי רק מעט מושגא "דרכי האמוראי", החשוב לצורך המשך הדיון. נשוב לדברי המדרש. שיטת רבי מאיר היא, כפי שריאנו, שהאיסור הכתוב בתורה מתייחס לדברים שנמנעו בתנוספה כי' "דרכי האמוראי". דברי תנא קמא ור' יהודה בן בתיריה הם הדורשים הסבר תנא קמא אומר:

שלא תילכו בנימוסות שליהם, בדברים החקוקים להם, כגון תטראות
וקרקסאות והאסטריות.

המשותף לדברים אלו הוא שהם בניינים, מקומות כינויים, ויש לעין האם כוונת תנא קמא שכל בנין עיין זה של הגויים אסור, או שמא דזוקא אלו המיועדים לעבונת זורה? הרמב"ם בספר המצוות לא תעשה לכותב: "טרטריאות וקרקסיאות" - ולאו הם מונחים ממושבים שהיו מתתקצין בהם לעבודת צלמים,

וכן החזיקו אחריו שאר המפרשים, וכן נראה מסבירה שהרי דבר שאינו משומע עבונה זורה

8. ישנו דיונים ארוכים בראשונים בשאלת מהו בעל משמעות ומהו הבל. יש הסוברים שככל הלחשים אסורים ושניהם הסוברים שינם המותרים, יש הסוברים שככל הקמיות אסורות ושניהם שיכמיות של מומחים מותרים, ומהרמב"ם שמען דזוקא דבר שהוא מוגדר על ידי הרופאים כרפואה הוא המותר (halchot שבת פרק יט הלכה יט). ובארוכה עסק בנושא זה הרשב"א בשווית חלק א' תשובה תיג', וכן דין זה בזיה גיבורים דר' לדבפי הרה"ץ אות ג, בירין שם ועוד. ואין כאן מקום להאריך בזה, ראיין הוא פרש זה לשנותו בפני עצמו.

9. בהמשך אדון בארכיות בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה. הביא בפירושו לטור סימן קעה את המاشש את דברי הרמב"ם (ומסביר הכרחיותם ואלו דבריו): "...ואיכא להקשوت ולמה לא פירש הרמב"ם שהוא ממיini מושבם לשוחק וליצנות כדאיתא פרק קמא עבונה זורה (כח ע"מ אשר האש אשר לא חלק ותהלים א, א) זה שלא חלק בטוטירות ובקרקסיאות, שלהם וכי' ויש לדבר הלמד מענינו הוא, שלא כיון המקרא אלא בנימוסים וחוקים שקיבלו מאבותיהם אבל פלטין העשי לשוחק וליצנות אינו חוק קבוע ונראה לי ודאי שלא אסר בכתב אלא כגון אותם שהם עשויין לקיבוץ עבונות הצלמים אבל כגון אותם העשוין לעוד שליהם להתיעץ על עסקיהם ולמשפטם און בהם אישור לבנות כתביעת אותם היכלות...".

מה טעם לאסרו? הרמב"ם בספר המצוות (שם) וכן במשנה תורה (הילכות עבודה וכוכבים פרק א הלכה א) מפרש שהאיסור הוא לבנות ביןין זה. הראב"ד בהשגתיו ליד החזקה (שם) לא קיבל את דברי הרמב"ם כפשוטים והתבלט בהם, ולכארה אין פירוש הרמב"ם הכרחי, וו' לשון הראב"ד:

ולא יבנה היכלות כבני היכלות עכו"ם - אמר אברהם; אני יודע מהו זה;

אם יאמר שלא עשה בהם צורות כמו שעשו או שלא עשה שם חמנים

סימן לקבץ בו את הרבים בדרך שחם עושים?

אם כן הראב"ד התבלט אם. כן בכוונת הרמב"ם. ונראה לי, שהיה מוזר בעיניו שיחיה איסור בעצם צורת הבניין, כפי שמשמעותו לשון הרמב"ם. ולכארה דברי הרמב"ם פשוטים, שהרי יזעקיםanno ישין צורות ממד מסוימות, לבתי תפילה של חזות אחורות, ובוואדי שום בעולם העתיק היו צורות מסוימות של מקדשים ולזה ניתן לומר בפשטות שהתכוון הרמב"ם.

ה'יהודה בן בתיריה אומר: "שלא תנchor' ולא תגדל ציצית שלא בספר קומי...". דברים אלו הם סוג תסrorות לא שגרתיות שהיו נחוגות אצל הגויים. ישנו זיין בראשונים ובמפרשים לגבי הצורה המזוויקת של התסרוקות הללו ולא אכנס לפירוטם¹⁰ ובאייא את לשון הרמב"ם במשנה תורה (שם): "וילא יגלח השער מכנד' פניו מאין לאין ויניח הפרע מלאריו".

אם כן המחלוקת היא כדלקמן:

תנא קמא - אסור לבנות בניינים עין אלו שבוניהם הגויים לשם עבודה זרה.

ר' מאיר - אסור לנוהג במנגי הגויים שיש בהם מעין ניחוש.

ר' יהודה בן בתיריה - אסור ללבת בתסרוקות חמימות לגויים.

לפי הסבר זה צריך להבין במה נחלקו התנאים במדרש. לבארה ניתן לומר שאין לפניו מחלוקת אלא שככל אחד מהם הוסיף על דברי חבירו בעקרון של "לא זו אף זו כתני". וכן נראה שהבין הרמב"ם לפי לשונו בספר המצוות ולא תעשה לו בהגדרת המצווה:

זהוירנו מלכט בדרכי העכו"ם ומהתנהג במנוגותיהם ואפילו במלבושיםם

ובקבוציהם ובמושבם...

לפי הסבר זה יש להבין את לשונו של תנא קמא, מה כוונתו באומרו "דברים החוקרים להס" - האם דברים שהם עשויים כחוק להם, זה יינו התנהגות מחייבת? אם כן מדובר נקט דווקא בדברים הללו: האם אלו המאפיינים של נימוסי הגויים וחוקיהם? וכך גם מדובר אינו מסכימים עם רבי מאיר ור' יהודה בן בתיריה? ואולי ניתן לומר שאין בינויהם מחלוקת

10. ו"בתוספנת כפושותה"-שבת עמוד 80 הביא ריש ליברמן את הדעת השנוות, וראיתי לרבי יהודה הרצל הענקין שליט'יאן, נכד הגראי'ה הענקין זצ"ל, בספר שוויון בני בניין חלק א סימנים ו-ז שדן בשאלת גידול שער ארוך וחקרו שם בארוכה מה היה האופן של כל סוג תפפורט, ומביא שם מקורות רבים הראשונים ובאחרונים בשאלת זו וbijoya ממנה לעניין הלכה ואין כאן מקום להאריך.

כל ולכל אחד תפס צד אחר של האיסור ולות התכוון הרמב"ם, אך זה נראה תמורה במקצת שהרי נראה במדרש שיש לפניינו מחלוקת.

ואלמוני רבו לנו הראשונים חייתי מסבירה באופן שונה את המחלוקת ביניהם: המחלוקת, ביניהם נועצה, בהבנת החיטוי "ילכת ב-". נו נקיטת התורה. לפי תנא קמא משמעות ביתוי זה היא הליכה כפשוות, דהיינו, ללכת. למקומות שהם חוק גויים; והאיסור הוא לכת לאותם **תיראות וקרקיסאות**, כפי שמצוין בברייתא בעבודה זרה (וח' ע"מ) (לפי הගות הכה"ח שם את ב':

דרש ר' שמואון בן פז: "אשרי האיש אשר לא תלך (בדרכ רשות)". וזה שלא הלך לטריטוריות ולקרקיסאות.

רואים אנו שהbeitovi "ילכת ב-" משמש בתחום בהקשר של "ילכת ל-".
רבי מאיר סובב שהbeitovi "ילכת ב-" הוא ביתוי מושאל ומשמעו להתנהג כמותם, **ללכת בדורותם**, דהיינו לה薨 כ"דרכי האמוראים".

ואילו ר' יהודה בן בתיריה, מבין את המשמעות של "ילכת ב-" כפשוות - הליכה ממש אך לא בהקשר של הליכה. למוקום מסוים אלא "ילכת ב-", דהיינו להיראות כמו הגויים. נמצא שישנה הדרגות בין הדעות השונות: תנא קמא אוסר רק את ההליכה למקומות עבודה זרה, רבי מאיר אוסר גם הידמות בחתננות ורבי יהודה בן בתיריה מהמיר מוכלים ואוסר אפילו הידמות החיצונית לגויים.² היתרון בהסביר זה על פני. קודמו הוא בהבנת המחלוקת בין התנאים כמחלוקת עקרונית, כמו כן מובן ממה נובעת מחלוקת זו, וכן הרווחנו את ההודגותות בה מסודר המודרש. לפי חסביר זה, כך כלל אחד מוסיף על חבירו. אם כן בארנו את דברי המודרש, והצגנו אפשרויות שונות בהעמדת המחלוקת.

הרמב"ם והראשונים תפטו כאחת משתתי האפשרויות הראשונות, ובוודאי שדבריהם, הם עיקר ודעתו בטלה לעומת דעתם. מכל מקום נראה מהמודרש שהאיסור הוא על עניינים הקשורים לעבודה זרה או הנובעים ממנה ואין לה薨 לפיהם.

11. לפי פירוש זה צריך לומר שתנא קמא חולק על ר' מאיר וחכמים, המובאים בברייתא בעבודה זרה ייחיעב: "תנו ורבנן: אין הולclin לטריטוריות ולקרקיסיאות מפני שפניהם שם זינול לעובדות כוכבים - דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים מקום. שמזבלין אסור מפני שעבודת כוכבים ומקומות שאין מזבלין אסור מפני במושב ליצים" - ואילו לפי תנא קמא היה צריך לאסור מפני "עובדות כוכבים לא תלכי". ניתן לומר שי"א אין כדי נמי" ואכן תנא קמא חולק עליהם וייתכן שזו אחת הסיבות בגללן לא פירושו כך הרמב"ם והbabies אחרים. נזכיר שבעל החינוך הבין אחרת מהרמב"ם את דברי תנא קמא, וזה לשונו (מצווה רבב - מחדורת שעוזעל): "...וכמו שאמרנו בספרא: "עובדות כוכבים לא תלכי". שלא תלכו בגינויו שליהם, בדברים החיקקיים להם כון טירות וקרקיסאות והאסטריאות... וכל אלו הם מני שחוק. שעוזיין: בקיובץין כשמתקבצין לעשות. שעונות וונות ועבדות אלילים".... אם כן, לפי בעל החינוך, גם דברי תנא קמא מתיחסים להתנהגות מסוימת ולא לצורת הבניה. אמן קשה מאד להלום את דבריו עם הגמara בעבודה זרה שהזכרנו לעיל ממנה מתקבל בצורה חד משמעות שאלו הם שמות מקומות ולא "מנין שחוק".

ישנם שני מדרשים נוספים הקשורים לעניינו:

א. או כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו - יכול לא יבנו בינויות ולא יטעו נטיות כמותם?! תלמוד לומר: "ובוחוקותיהם לא תלכו" לא אמרתי אלא בחוקים החזקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם. ומה היו עושים? איש נשא לאיש וחטא לאשה, איש נשא אשה ובתה, והאשה נישאת לשניים - לכן נאמר "ובוחוקותיהם לא תלכו" (ספרא אחרין מות פרשתא ט, ח מהדורות "ספרא" פה ע"א).

לפי המדרש האיסור הוא **דזוקא בחוקי התועבות**. מדרש זה הולם את פשט הכתובים שהרבי בנויאים אלו דנה התורה בפסוקים אלו.

ב. על הפסוק "השמר לך פן תנתקש אחריתך" (דברים יב, ל) נאמר בטלפי (פרשת ראה פיסקה פא - מהדורות פינקלשטיין עמו 146):

"השמר" - בלי תעשה, "פן" - בלי תעשה, "פן תנתקש אחריתך" - שמא תמשך אחריהם או שמא תדמה להם, שמא תעשה מעשיהם והוא לך למקש... "פן תדרוך לאלהיהם לאמרך" - שלא תאמור: הוואיל והו יוצאים בטגא הוואיל והם יוצאים בארגמן - אף אני יצא בארגמן, הוואיל והו יוצאים בתולסין - אף אני יצא בתולסין - "יוצאשה כן גם אני".

טגא הוא ככל הנראה בגד שהיה נוהג אצל הרומים, תלוסין הוא "מיין ממיני זיין הפרושים" (ומבאים ספר המצוות לא תעשה ס, וארגמן ככל הנראה הוא צבע מלכוב של מלכות שלא נהג אצל יהודים¹². מהמדרש משמע שאין להידמות להם ולעשות מעשיהם כי אז יהיה למקש. המדרש מעורר שתי שאלות:

1. האם האיסור הוא רק בשילוב של הידמות והעשייה במעשיהם או שבכל אחד מהם לבדו יש איסור.

2. האם הדבר תלוי בכוונתו של האדם או שעצם העשייה אסורה.
על השאלה הראשונה קשה לעמוד מלשון המדרש ויש מקום להסבירים שונים, אך ביחס לשאלת השניה - מוכח מלשון המדרש שהאיסור הוא **דזוקא פאשר ישנה פונת להידמות לעכו"ם**, שהרי אומר המדרש: "שלא תאמור: הוואיל והם יוצאים..." משמע שדזוקא העשייה הנובעת מחיקוי הגויים היא האסורה. אלו הם מדרשי ההלכה הקשורים לאיסור זה ומתחווים את היסוד העיקרי לפסיקת ההלכה.

2. סוגיות הגמרא

ישנן מספר סוגיות חשובות לעניינו; מלבד הסוגייה בשבת דף ס"ז שהבאונו לעיל. אציג את הסוגיות ואת הדברים הульמים מהן בלא להיכנס לשיטות הראשונים השונות, ולאחר מכן אציג בשיטות הראשונים השונות מתוך השתכלות על מכלול המקורות התלמודיים.

12. ומהדריר שט בחרורה 5-3 דן בשיטות מספר בפירוש מושגים אלו.

1. חולון (מא ע"א) - המשנה בפרק שני בחולין דינה בעניין שחיטה האסורה מפני שהטודומים לחוקי הקרבנות קרבנות לעבודה זורה וכדומה. אומרת המשנה:

אין שוחטין לא לתוך הימים ולא לתוך נחרות... אין שוחטין לגומה כל עיקר;

אבל עשה גומה בתוך ביתו בשבייל שכינס הדם לתוכה. ובשוק לא יעשה כן,

שלא יחקה את (הצדוקים) [המינים].

הגמרה מביאה מחלוקת أبي ורבא האם שחיטה לגומה מותרת או לא. לשיטת רבא שחיטה לגומה אסורה כל עיקר, ואילו שחיטה סמוך לגומה מותרת אך לא בשוק מפני שנראה כנוהג בחוקות הצדוקים. הגמורה מביאה ברייתא המסיניית לרבה:

תנייא כוותיה דרבא... והרוצה לנקר חצינו כיצד הוא עשה? עשה מקום חז' לגומה ושוחט, ודם שותת וירד לגומה, ובשוק לא יעשה כן. ממשום שנאמר:

ובבחוקותיכם לא תלכו!. ואם עשה כן צריך בדיקה אחריו.

מהגמרה רואים שישנם דברים האסורים בכל מקרה מפני שכך נהגים לעבודה זורה, ומשם הדברים האסורים בעשייה זוקא בשוק ממשום "ובבחוקותיכם לא תלכו", ואילו בחצינו מותרים בעשייה. יש לעיין מהו החבדל ביןיהם; נראה בפשטות, שההסביר הוא שחיטה לתוך הגומה היא מעשה שאין לו כל סיבה ותכלית, אלמוני, נועד לעבודה זורה. אין כל צורך לעשותו, ואם עשו הריזוז נראה כעובד לעבודה זורה - ואסור בכל מקרה; ואילו שחיטה סמוך לגומה, מותרת כאשר רצח הוא לנקר חצינו, שאז יש לו סיבה למעשה זה. אמן בשוק אין דרך לעשות כן ולכן אסור לעשות זאת בשוק. ונראה שכך פירשו התוספות וזווילשונם (מא ע"א ייח' ובשוק לא יעשה כן):

אף על גב דבר אמר רב (שבת ס"ד ע"ט) "כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין
אפילו בחדרי חדרים אסור" ... אבל כאן נראה שעשויה בביתו אומר: לנקר
חצינו הוא עשה....

אם כן כאשר ישנה אפשרות שהאדם עשה מעשה מסוים מפני סיבת הגיונית ולא ממשום חיקוי עבודה זורה ומנהגה הרי מותר לעשות כן, ואין בזה איסור.¹³

2. תמיד (לא ע"ט) - המשנה בפרק רביעי בתמיד ולע"ט אומרת: "ילא, היו כופtiny את הטלה אלא מעמידין אותו". הגמורה מבררת את הסיבה לכך:

לא היו כופtiny את הטלה -מאי טעמא? רב הונא ורב חסדא - חד אמר ממשום ביזוי קדשים וחדר אמר ממשום ד מהלך בחוקי העמים.

הגמרה מביאה פה מקרה של לא היו כופtiny את הטלה במקdash מפני שכך היה מנהג עובדות כוכבים. נראה בבירור שכן מדובר בעניין הקשור לעבודה זורה, אשר ממנו בודאי יש להתרחק.

13. ذרכי התוספות צרכיס עיין: התוספות דעים בשאלת מראית עין, אך אין זו השאלה בה דנה הגמורה, שהרי הגמורה דנה מצד "ובבחוקותיכם לא תלכו"! ובמבחן ארוחיב בשאלת זו ואבאר את דברי תוספות.

3. סנהדרין נב ע"ט - הסוגיה המרכזית לעניינו היא הסוגיה בסנהדרין והמקבילה ההיסטורית בעבודה זרה. חמשה בפרק שביעי דנה באופני הביצוע של ארבעת חמיות. ובהקשר זה מביאה את מחלוקת רבי יהודה וחכמים בקשר למיטתת סייף:

מצוות הנרגין - היו מתיזין את ראשו בסיף בדרך שהמלכות עשו. רבי יהודה אומר: ניול הוא לו, אלא מניחן את ראשו על חסדו וקוצץ בקופץ. אמרו לו: אין לך מיתה מנותת מזו.

הגמר ממשיכה לדון בחלוקת רבי יהודה וחכמים:

תניא: אמר להם רבי יהודה לחכמים: אף אני יודע שמיתה מנותת היא, אבל מה עשה, שהרי אמרה תורה "ובחיקותיהם לא תלכו"? ורבנן - כיוון דכתיב סייף באוריינית לא מנייחו קא גמرين, די לא תימא הכי, הא דתניא: "שורפין על המלכים ולא מדרכי האמוראי" - חייכי שרפין והכתב יובחיקותיהם לא תלכו? אלא כיוון דכתב שריפה באוריינית דכתיב "ובמשרפות אבותיך וגויי" (רמייחו לה لأن מנייחו קא גמرين) - והכא נמי כיוון דכתב סייף באוריינית לאו מנייחו קא גמرين.

החלוקת בין רבי יהודה וחכמים מוצגת כמחליקת בעניין "ובחיקותיהם לא תלכו", שלפי הרבי יהודה, כל הליכה אחר חיקות הגוייםASAורה אפילו אם החוקה כתובה בתורה, וайлוי לפיה חכמים - אם כתוב בתורה מנהג זה - אין בו משום הליכה בחיקות הגויים. חכמים מביאים ראייה לדבריהם משריפה על המלכים, שאין בה משום "דרכי האמוראי", והסבירו לכך היא משום שתוכובתה שריפה על המלכים בתורה. אמן לא מדובר על ראייה מהתורה אלא על פסוק מהנביא, אך העיקרון הוא שאין אנו למדים זאת מן הגויים אלא. שהיה נהוג המנהג חניל'ם עם היהודי כבר בעבר.

יש לעיין האם שריפה על המלכים היא עניין הקשור לעבודה זרה, וכן האם הרינה כזרע שהמלכות עשו היא בכלל תועבה.

בפשטות, אין בדברים אלו או לפחות בהrigot המלכות עניין של עבודה זרה, ואם כן נמצא שהקריטריון המוצב לנו על ידי חכמים לאיסור הליכה בחיקות הגויים הוא ממשיר מאך, ואוסר כל מנהג שנוהגים הגויים ואין מזכיר בתורה או בנביא.

אמנם ניתן לומר שככל הדברים חניל'ם הם חוקים ומנהגים שיש בהם משום עבודה זרה, דברי הベル או מנהג של תועבה ולכך הם אסורים. שהרי שריפת חפצי המלכים עשויה לחתוך עס פולחן אלילי למלך, זמה טעם יש בה? וכן דרך החരיגה קשור למשפט הגויים, והוא מתקשר גם לעבודה זרה ופעמים רבות גם לתועבות.

ההבנות שונות ממהותן. יסוד לפירוש הראשונים השונים בסוגיה זו ולהבנת היחס בין סוגיה זו והסוגיה המקבילה בעבודה זרה.

4. עבודה זרה (יא ע"א) - המשנה בפרק קמא בעבודה זרה (ח ע"א) דנה ביוםיהם שהם איזיון של עכו"ם, ובו מביאה בקשר זה מחלוקת רבי מאיר וחכמים בעניין יום המיתה של המלך:

ואלו איזיון של עובדי כוכבים... יום גנוסיא של מלכיהם יום הליודה ויום המיטה - דברי רבינו מאיר. וחכמים אומרים: כל מיתה שיש בה שריפה יש בה עבودת כוכבים, ושאין בה שריפה אין בה עבودת כוכבים... יום הליודה הוא יום המיטה והוא יום ליחת המלך ויום המיטה הוא יום מות המלך, כפי שמסביר רשוי בפירושו לשנה, וביום זה נהנו בפועל אליל. הגמרא (יא ע"א) דנה בחלוקת רבינו מאיר וחכמים:

מכל' דברי מאיר סבר - לא שנא מיתה שיש בה שריפה ולא שנא מיתה שאין בה שריפה - פלחיה בה לעבודת כוכבים - אלמא שריפה לאו חוכה חייא, מכל' דברנן סברי: שריפה חוכה היא... והא תניא: "שורפני על המלכים ולא מדרכיו האמורין", ואי חוכה היא אכן היכי שופען, והכתיב י"בחקותיהם לא תלכויין אלא דכולי עלמא שריפה לאו חוכה היא אלא חשיבותה היא; והכא בא קמייפלגי... גופה שורפני על המלכים ואין בו ממש. דרכי האמורין, שנאמר "בשלום תמות ובעשיות אבותיך המלכים וגומר"....

הגמרא ניסתה להעמיד בוחות אמינים את מחלוקת רבינו וחכמים, כחלוקת האם שריפה על המלכים היא חוכה של הגויים או לאו, ולמסקנה הגמara דוחה זאת ואומרת שלכל' עלמא שריפה אינה חוכה אלא "חшибותא" וכן מותרת. מכאן משמע שלל דבר שיש בו ממש חשיבות איננו חוכה, לווית זמותר למשותו. לפי הסבר זה צריך להבין את הברייתא המקורית. המובאת בגמרא: "גופה וכו'", מודיע היהת הברייתא צריכה להביא פסקה? וכך רץ לומר שהפסקה מוכיחה שיש בזוה ממש חשיבות, שאחרת לא היה מקום לבניין לברך בכך את המלך.

הבעיה העיקרית שהעסיקה את הראשונים היא הסתירה הנלויות בין הגמara כאן ובין הגמara בסנהדרין. שתי הנמרות שלאו שאלת זהה ביחס לברייתא אחת: אם שריפה על המלכים היא חוכה, כיצד מותר לשרוף על המלכים? הגמara בסנהדרין תרצה שכיוון שריפה כתובה בתורה - מותר, ומשמע שללמי היהת כתובה בתורה הייתה אסורה בכל מקרה. ואילו הגמara בעבודה זורה תרצה, שכן שזוחי "חшибותא" היא אינה בבחינת חוכה וכן היא מותרת, ולכן הועבה. שריפה על המלכים כתובה בתורה אין לה כל שימוש, וכל דבר שיש בו חשיבות איננו בגדר חוכה. אם כן הסוגיות על פניהן סותרות זו את זו.

כאשר לפנינו סוגיות סותרות ניתן ליישב את הסתירה ביניהן בשני כיוונים עקרוניים:

- א. הסוגיות חלקות זו על זו - ויש לדון לגביו מוחן נפקחת ההלכה.
- ב. הסוגיות: אין חלקות, כל אחת מהן דינה בעניין אחר ושתיהן נפקחות להלכה - ויש לדון כיצד להקים כל סוגיה.

באפשריות אלו בוראיציות שונות נקטו הראשונים בפירושיהם. והנה, יש לעיין היטב בלשון הגמara, במדה וANO מזהים בין איסור הליכה בדרכי האמורין ובין איסור הליכה

בחקות הגויים וסוברים. שהם נובעים ממקור אחד, נמצא שלשון הגمراה מאד תמורה; בגמרה בעבודה זורה נאמר (וכן יש להקשות על הגمراה בסנהדרין):
מכל דרבנן סברי שריפה חוכה היא, והוא תניא: "שרופין על המלכים ולא
משום דרכי האמוראי", ואילו חוכה היא אכן היכי שרפין והכתיב יובחיקותיהם
לא תלכו?!

לכוארה לשון הגمراה אינה מדויקת, שהרי הגمراה אינה באה להקשות על הברייתא, אלא באה להציג סטיריה בשיטת חכמים (כדי לדוחות את הבנת הגمراה שרי מאיר ורבנן חולקים אם שריפה חוכה היא אם לאו, והיה על הגمراה להקשות "מכל דרבנן סברי חוכה היא והא תניא שרופין על המלכים ולא משום דרכי האמוראי" ותו לא, וכן הסטיריה כבר מובנת וברורה: מחד גיסא רואים שביריתא שבשריפת אין "דרכי האמוראי", ומידן גיסא רבנן אמרו שאסור לשורוף על המלכים משום שזותה חוכת הגויים - מדוע הגمراה ממשיכה ואומרת "ואילו חוכה היא אכן היכי שרפין והכתיב יובחיקותיהם לא תלכו?" הרי זה מיותר. גם לשון הגمراה "ויאן היכי שרפין" תמורה - הרי הקושיה היא אינה על מהנוגן הנוגן לשורוף על המלכים, הקושיה אינה מתייחסת ליאן" אלא לחכמים והיה על הגمراה לכתוב: "ואילו חוכה היא אכן היכי תניא שרופין על המלכים והכתיב...".

אללא שמשמע מפשט לשון הגمراה, שישנם שני עניינים שונים: "דרכי האמוראי" ו"חוקת הגויים", ובזה שמצוינו שמותר לשורוף על המלכים מצד "דרכי האמוראי" עדין יש מקום לאסור מצד "ובחיקותיהם לא תלכו". ואלמלל מסתפינא הייתי מציע הסבר בגמרה:
הגמרות שלפנינו אין אליבא דרבבי מאיר אלא לפי התנאים החולקים על רבבי מאיר בספרא שהבאו לעיל (שהרי לפי רבבי מאיר "דרכי האמוראי" הם בכלל "ובחיקותיהם לא תלכו" וain זה מסתדר עם לשון הסוגיה), והם סוברים, בניגוד לרבי מאיר, שי"דרכי האמוראי" הוא איסור בפני עצמו, שאינו קשור ל"חוקת הגויים". זהגمراה כאן היא אליבא דעתיטנס [ויש להביא לזה סmek שהרי כל הדין בגمراה הוא אליבא דרבנן-שחולקים על רבבי מאיר (אמנם בענין אחר)]. לפי זה יוצאת שדרכי האמוראי הם ענייני ניחוש וכדומה, כפי שופיע בთוספთא בשבת, ואילו חוקות הגויים הן חוקות שליליות האסרוות או משום שחן ענייני עבודה זורה וכדומה או משום שחן מעשי תועבות. לפי העמדה זו ברורה לנו לשון הסוגיות: הגمراה מביאה מהבריתא שמותר לשורוף על המלכים ואילו בזה משום "דרכי האמוראי", ומקשה: הרי יש לאסור זאת מצד אחר, והוא "חוקת הגויים", שהרי בmittah מעין זו יש ניול ואולי זה משפט דעתך ועובדת זורה שלחמת - ועל כך משיבת הגمراה, שאין זה חוקה אלא חшибות (או מנהג מוכר וידוע-בנביא - בסנהדרין). לפי העמדה זו ניתן גם להבין מדוע הגمراה בחולין נוקטות באיסור משום "ובחיקותיהם לא תלכו", ולא משום "דרכי האמוראי", משום שם יש עניין הקשור לפולחן לאילילים ופולחן איינו. בגדוד "דרכי האמוראי" אלא בגדוד "חוקת הגויים". ונראה לי שאולי רשיי הבין כך, שהרי בפירושו שלעבודה זורה כתוב: "ולא מ'דרכי האמוראי" - לחוש ללא תעשה כמעשייהם" ויהי אם נוקטים כרבי מאיר, האיסור איינו נובע מהפסוק "לא תעשה כמעשייהם" אלא מצד

"ובחקותיהם לא תלכו", אלא שרש"י הבין ש"דרכי האמוראי" לפי בעל הבהירתו הוא איסור שונה מ"ובחקותיהם לא תלכו"¹⁴. אך עדינו ניתן למידך בדברי רש"י שהרי רש"י סותר כאן את דבריו בפירושו למסכת שבת שהרישם אמר רש"י: "דרכי האמוראי". ניחוש הוא ומתיב יובהקוטיהם לא תלכו" שבת זו א"ה דרכי האמוראי. אם כן רש"י אומר, שאיסור "דרכי האמוראי" הוא מצד "ובחקותיהם לא תלכו" ואילו בעבודה זורה כתוב ש"דרכי האמוראי" הוא מצד "לא תעשה מעשיהם" וכברורה דבריו סותרים זה. זאת זה, והיה ניתן לומר שלפי רש"י הנגרא בשבת הולכת לפי המודדים לרבי מאיר בעניין "דרכי האמוראי", אך זה נראה לי דוחק. אלא צריך לומר, שרשיי הבין לרמב"ם וכראשונים נוספים שישנם מספר פסוקים האוסרים "חקות הגויים" ונכפלו.Undין יש מקום לדון בדברי רש"י, ולא ראוי באחרוניים מושמע על סתירה מפורשת זו בדברי רש"י.

לסיומו של דבר: עמדו על המקורות התלמודיים העוסקים באיסור זה, וdone בכל אחד מהם, עתה צריכים לדון בשיטות הראשונים ולבחן כיצד יסתדרו שיטותיהם עם כלל המקורות התלמודיים, וכיידן ישבו את הסתירה בין הגמורות בעבודה זורה ובسنדרין.

ג. שיטות הראשונים ביחס לטסוגיות

כאשר דנים בשיטות הראשונים השונות ביחס לאיסור הלכה בחקות הגויים, צריכים אנו לבחון את השיטות השונות ביחס לכל המקורות הקיימים. ישנס ראשונים רבים אשר כתבו את פירושיהם למגדירות בלבד, וקשה להתאים למדרשי ההלכה. ישנן מספר שיטות שונות בראשונים ונתקדם ממרכזן שבנהו אשר להן יש חשלגה מעשית להלכה, ובראשם שיטת הרמב"ם אשר היא ابن היסוד לפסיקת ההלכה בנושא זה:

ט. שיטת התוספות (סנהדרין ועבודה זורה)

התוספות בסנהדרין נב ע"ב (והיא אלא) עמדו על הסתירה בין הסוגיות בסנהדרין ובעבודה זורה, וזה לשונם:

תימה: דמשמע הכא, אף על גב דחוקה היא, כיוון דעתיב באורייתא - שורי;
ובפרק קמא ומסכת עבודה זורה פריך: ושריפה לאו חוקה היא, והכתביב
"ובחקותיהם לא תלכו?". ומפיק: שריפה לאו חוקה היא! ויש לומר: דזהת
קאמר לאו חוקה היא לשם עמו"ט דאי הווי חוקה לעמו"ט אפילו הווי כתיב
באורייתא לא הווי מהני אבל הפה אירוי. בחוקי העכו"ט שלא לשם עמו"ט.
זומיא דסיעך זביוון. דעתיב באורייתא לא מיניהם קא גמרין.

כך גם פרשו הרטופות בעבודה זורה לא ע"א (זיה זא חוקה) ובראו את מהלך הנarraה לפי דבריהם. התוספות מסבירים שאין סתירה בין הסוגיות. ישנס שני סוגים חוקות:

14. ושמחתני לראות בקהלות יעקי" (ליקוטים חלק ג טמן ה) שעמד על הקשיי בגמרא זו והסביר בצורה דומה במקצת להסבירו לעיל.

א. חוק לשם עכו"ם האסור בכל מקרה ואולי כתוב בתורה.

ב. חוק הבעל ושיטות שגס אסור אבל אם מעשה זה בתורה מותר בעשייה הרוי הוא מותר. לפי חילוק זה, מסבירים תוספות, שככל סוגיה בוחנת שאלה אחרת: הגمراה בעבודה ורוה דנה בסעיף א - האם שריפה היא עבודה זורה? שהרי אם היא עבודה זורה אז בכל מקרה אסורה שריפה על מלכים, ומסיקת הגمراה שריפה אינה עבודה זורה אלא "חшибותא". אך לא כל דבר "חшибותא" מותר, אלא רק דברים הכתובים בתורה, ובshallח זו דנה הגمراה בסנהדרין ההלכת. לפי מסקנת הגمراה בעבודה זורה (שריפה על מלכים היא "חшибותא") והגمراה בסנהדרין אומרת שכן שריפה כתובה בתורה; מותר לשורוף על המלכים.

שיטות תוספות מיישבת היטב את הסתירה בין הסוגיות א' מעלה מספר תמיינות:

א. הגمراה נוקטת בלשון זהה בשתי הסוגיות לשאלת שונה וקשה לומר שהגمراה דנה בעניין שונה בכל סוגיה.

ב. כיצד יסבירו התוספות את הגمراה בחולין (מא ע"ט, ממנה משמע במפורש שלמרות שהחיטה ליד גומאASAORA' מושם "ובחקותיהם לא תלכו", אם כוונתו היא לנكر את חצרו (והראה אותו) עשו כן יכול לחשב שזו כיון כוונתו) הרוי מותר לעשות זאת. ולא עוד אלא שהבעיה בחולין היא משום עבודה זורה ודבר זה לשיטת תוספות היה אמר לחיות אסור בכל מקרה. לא ראיינו מי שעמד על קושי זה בשיטת תוספות, וייתכן שתוספות יסבירו בגمراה בחולין שאין בעצם השחיטה ליד גומא משום איסור "ובחקותיהם לא תלכו" אך אין נראה כך מלשון הברייתא המובאת בגمراה:

והרוצה לנקר החינו כיצד הוא עושה? עשה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם

שותת ויורד לגומא, ובשוק לא יעשה כן מושם שנאמר "ובחקותיהם לא תלכו".

אם כן רואים שהאיסור בשוק הוא משום "ובחקותיהם לא תלכו". אולי ניתן לתרץ שרק שחיטה בשוק באופן כזה היא מעשה הגויים, אך דבר זה אינו נראה מלשון הגمراה ובוזדי. שתוספות שס לא תירצו באופן זה, שהרי התוספות שם דיה (ובשוק) הסבירו שבבית כיוון שהראה אומר שלצרכנו, הוא עשה אין בזה משום מראית עין תעבודה זורה ומותר, וצריך לומר שהתוספות בחולין חולקים על התוספות בעבודה זורה ובסנהדרין, ועודינו שיטת תוספות מוקנית. קצת מהגمراה בחולין.

אפשרות נוספת לתרצ'ה היא על פי המופיע בשווי' מלמד להועל (חלק א סימן טו). הרד"ץ הופמן ذן שם באיסור ניגון בעוגב בבתי כנסת. בתשובה זו הרד"ץ באריכות באיסור הליכה בחקות הגויים, ובסיוף התשובה ذן כענין בפני עצמו באיסור הנבע מהגمراה בחולין והוא איסור חיקוי האפיקורסים, ונראה מכאן שהרד"ץ תפס שזהו איסור בפני עצמו, ואין דומה לאיסור המופיע בגמורות בסנהדרין ובעבודה זורה: לפי הסבר זה ניתן לומר שכן סברו תוספות, ולכן לא הקישו מסווגה לטסוגיה. אך אין דבר זה ניח בעניין שהרי הגمراה דנה באיסור הנבע מצד "ובחקותיהם לא תלכו" ומדובר נחלה, ונטע שיש פה שני איסורים, ולא עוד אלא שמדובר בעניינים הנוגעים לעבודה זורה בהם זו אותו הפרק בחולין.

ג' צריך לעיין לשיטת תוספות; האס האיסור בכל אחד מסוגי החוקות הוא מדרבן או מDAORIYTAA. והנה מילשון הנגרא בשתי הסוגיות משמע שהאיסור הוא DAORIYTAA: "...חיכי שרפין, וחתביב יובחוקותיהם לא תלכוי!!!"
ונראה לכארה שהאיסור הוא מדין התורה. מילשון תוספות שהבאו לא ניתן לחביא ראייה, וסבירה ניתן ללמדך לך: נוון לומר שהאיסור הוא איסור תורה, ונינו לומר שחוקים הקשורים לעבודה זורה אסורים מהתורה, ואילו חוקים שהם הכל וריק אסורים מדרבן, וכך זה אומר המאירי בפירושו לטנחדרין נב ע"ב ד"ה אף על פ"ז:
...אף על פי שעיקר מניעת הליכה בחוקות עבדות אלילים אינה אלא לעניין שרש עבדה זורה, שלא יתדמה להם במלבושים המיוחדים להם וב特斯פורת שערם ובשאר דברים המיוחדים לכומריהם. ובביניין היכלותם שליהם עד שייחשב הרואה עליו שהוא משלחתם, אף ע"פ-כן הדבר מתפשט מדבריו סופרים בהרבה דברים שאינם ממעין זה, כדי שייתרחקו מהם ומאליליהם ולא ימשכו אחריהם מזו לזו. ומכל מקום כל מה שמצואנוהו כתוב בתורה או בנביים שנצטוו לעשותו, או שמוטר לנולעתו - עשוי אף-על-פי שדרך עבדות אלילים בכך, שלא ירדנו לה מתרות המשוכות אחר נמוסיכון אלא מצד עצמנו...ומכל מקום מה שנאסר מושם עבדה זורה ². איפלו מצאנוו כתוב אסור ...

המאירי מסביר את הסתירה בין הנגרות, לכארה, כתוספות, ואומר במפורש שהאיסור בדברים שאינם מעניין עבדה זורה הוא DAORIYTAA סופרים. בשיטת תוספות החזיקן מספר ראשונים נוספים: הריטבייא, הריש משאנץ ועוד.

2. שיטת תוספות המובאת בריטבייא

הריטבייא בפירושו לעבודה זורה ויא ע"א דיה אלמא שריפה מביא הסבר אחר בשם תוספות ביישוב הסתירה בין הסוגיות, וזה לשונו: "וְבִתוֹסְפוֹת תִּירצְׁךָ דַּסְגֵּין פְּלִיגִי אֲחֵדִי וְהִיא אֲזַנְתָּא".

הריטבייא מביא בשם התוספות שהngrות אכן חלוקות זו על זו ולהלכה נוקטים כגמרה בסנחדרין, שהאיסור הוא על כל דבר אלא אם כן הוא מופיע בתורה. הנפקה מינה בין פירוש זה לפירוש התוספות לעיל היא, שলפי פירוש זה, דבר שיש בו צד עבודה זורה - אם הוא כתוב בתורה יהיה מותר בעשייה. היתרונו בפירוש זה הוא שאינו נדחק כפי שנדחקו התוספות לעיל. הריטבייא עצמו מפרש את הסתירה לפי שיטת התוספות שהסבירו לעיל. רעינו דומה³, מופיע בספר הישר לרביינו תנ"ס. (סימן תרצב: מהדורות שלזניגר עמוד 402), והוא

ג'. ניתן להלך בין תירוץ הריטבייא לתירוץ רבינו תנ"ס, אך אין מעוניין להאריך בזאת, מאחר ששיטות אלו אינן מרכזיות בפירוש הסוגיה והבאתי אותן רק כדי להראות את דרך החשיבה הולגת של ההעמדת הנגרות כסותרות זו את זו - דרך שיש מהאחרונים שרצו לתלות בשיטת הרין שהיא מרכזית מאד בסוגיה.

טען שהגמרא בעבודה זרה הולכת לשיטת רבי יהודה החולק על חכמים בגמרא בסנהדרין, ומשמע מכאן של הלכה שנוקטים כחכמים בסנהדרין נדחתת הגמרא בעבודה זרה מחלוקת. שיטה זו הובאה גם בתוספות בעבודה זרה דיה יואי" שזוכרנו לעיל, ונדחתה.

3. שיטת הר"ן

לריין יש הסבר אחר בישוב דברי הגמרא. דברי הר"ן יסודים באיסור הליכה בחוקות הגויים והובאו ברמ"א (שולחן ערוך יורה דעה סימן קעה) להלכה. אומר הר"ן בפירושו על הר"ף בעבודה זרה (וזר בעיב בדף הר"ף דיה שורפי¹⁶):

שורפן על המלכים ולא מדרכי האמורין - אינה מדרכי האמורין לחוש ללא תעשה במעשייהם, לפי שלא אסורה תורה אלא חיקות של עכו"ם, אלו דברים של הכל ובטלה וככלו יש בתם סרך [צורך] עבירות פוגבם, אבל דברים של טעם שאין. ובשריפה על המלכים טעם אכן לא שרוף לכבודן כלי תשmission, לומר שאין אדם אחר רשאי להשתמש מה ששעתמש בו הוא.

הר"ן מסביר שככל האיסור הוא על דברי הכל ובטלה, אך בדברים שיש בהם טעם אין כל איסור. לפי הר"ן מובנים דברי חז"ל. במדרשים האוסרים דוקא תועבות או דברים שהם "זרכי האמורין" - שהרי אלו דברים חסרי טעם. וכן מובנת הגמרא בחולין. האיסור דבר שנראה בעבודה זרה מצד הליכה בחוקות הגויים. כמו כן דברי הר"ן מובנים בסברה. אך יש לעיין כיצד ישב הר"ן את הסתיריה בין הסוגיות¹⁷.

אפשרויות אחרות הולך בשיטת התוספות המובאת ביריטב"א, שהסוגיות חילוקיות זו על זו, אך התוספות סברו שההלכה היא לפי הסוגיה בסנהדרין ואילו הר"ן פסק לפי הסוגיה בעבודה זרה.

בדברים אלו כתוב הרב בצלאל זילטוי במאמר שפרסם בנושא (איסור הליכה בחוקות הגויים). נعم ב عمود קסא-קס. ולענין דעתינו לא רוא גאנונים אלו את דברי הר"ן בחידושים למסכת סנהדרין, שהרי המיעין בדברי הר"ן שם רואה שלא נשתחחה ממנה סוגית הגמרא בסנהדרין ופירשה באופן שונה. וזה לשון הר"ן בחידושים (סנהדרין נב עיב דיה ורבניה):

ורבען כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מיניהם קא גמריין - יש מפרשין שהטעם זהה, לפי שהתוורת קדמה להן. ואינו מספיק, שככל הדברים גם כן

16. כדורי הר"ן אמרו מספר ראשון ונוספים כגון: הראייה בפירושו לעבודה זרה, ובינו יונה בפירושו לסנהדרין (ונעין בשראיידי אש חלק ג). לעומת זאת גמה שכתב בדבר לשון רבינו יונה, הריב"ש (יובה בהמשך אם ירצה ח), ועוד. ותמהה במקצת שהיריטב"א חילק בדיון זה על דברי רבים המובחן - הראייה, ללא שהזכיר שיטות אלו ברמו קל.

17. הרט"א ביוורה דעה קעה סיק הא הביא להלכה את דברי הר"ן הללו, והגרא בביורו דחה את דבריו מכח קושי זה. ובחמץ אדון בהרחבת דברים אלו.

יש לך לומר שלא קדמו הם, אלא הטעם המכון, שהتورה אסורה כל מנהג מיוחד לנמוס עבירות אליליות שמא יימשך האדם אחריותם כמותן, וכן נמי אם הכוויות נהגו באיזה מנהג שאין לו מבוא בדרכיו הטעם ולא נתאמת הניסיון העושה כמותן - יש בו משום דרכי האמור, וכదאמרין במסכת חולין (וע"מ...).

הרין מוכיח את דבריו בהוכחה חזקה מאד מסוגיה מפוארת בחולין וע"מ, ועיין שם. הרין חוזר על דבריו ואומר שרך דברים שאין בהם הגיון הם האסורים מדין התורה ובשאר הדברים אין כל איסור.

נמצא שהריין הבין שהסוגיות אינן חלוקות זו על זו, ואדרבה שתי הסוגיות אומורות דבר זהה, שדבר שיש בו טעם מותר בשיעיה למורתו. שכך נוהגים הגויים, אלא שהגمرا בסנהדרין הביאה פסוק מהנביא כדי להראות שיש בדבר טעם, שהרי אם לא היה בו טעם כיצד נהגו בו ישראל? ואילו הגمرا מעבודה זרה אמרה דבר זה בכח סברה... כן. מסביר בשיטת שרידי אש (חלק ג סימן צ עמוד ר'צד) בשיטת הרין והדברים פשוטים וברורים¹⁸. אך עדין צריך להבין מדוע קיים הבדל בין הגמרות. ונראה לומר שהגמרות משלימות זו את זו, דהיינו, הגمرا בעבודה זרה מביאה את העיקرون והוא שדבר שיש בו חשיבות מותר, והגمرا בסנהדרין מוכיחה לגבי שריפה על המלכים שיש טעם לדבר שהרי מנהג זה מופיע בנביה.

נמצא שהריין חולק על התוספות מכל וכל, וסביר שרך דבר שאין בו טעם אסור, וכל דבר שיש בו טעם מותר בשיעיה, גם אם אין מופיע בתורה ובנביים. לפי שיטת הרין מתישבים היטב המדרשים, והגמרות מתבאות ואין ביניהם שתירות או חוסר התאמה.

לפי הרין התורה אסורה זה כדי שלא יימשך האדם אחריו. עבודות האלילים, ודבר זה ברור לאור פשוט הכתוב בתורה.

לעניות דעתך נראה שיטת הרין. בישוב הסתירה בגמרות, כפשותה ביותר מבין השיטות, חן בסבירותה, והן בהתאם לשנון הגمرا ולשאר המקורות.

לפי הרין ברור שכל האיסור הוא מדוורייתא ואין באיסור זה תוספת של חכמים. יש לד却被 בדרכי הרין בעבודה זרה שכותב: "...אלו דברים של הבל ובטללה וכולן יש בהם סרך [צורך] עבודות כוכבים...". מדברי הרין נמצאו למדים שאם ברור לנו לגבי דברים מסוימים שאין בהם שום עניין בעבודה זרה, אפילו אין לנו יודעים את טעם המדויק אין בזה כל איסור.

18. וראיתי הרבה עוזיאל זצ"ל בספרו "פסקיו עוזיאל בשאלות הזמן" (סימן מט עמוד רסא) שהסביר את דבריו הרין בעבודה זרה בצורה תמורה, וניסה להוכיח את שיטת הרין עם שיטת התוספות, ולא ירדתי לעומק דבריו, ולכאורה דברי הרין עוזיאל זצ"ל נסתרים מיניה וביה בדברי הרין בעבודה זרה, ובוודאי שאי אפשר לאומרים לאור דברי הרין בסנהדרין (שבוודאי לא ראה אותן).

דברי הרמב"ם מהווים אבן יסוד בהלכה בדיין זה, שהרי הרמב"ם התייחס בחיבוריו השונים לכל המקרים. התלמודיים ודבריו מובאים כמעט בלשונים בטור ובשולחן ערוך. המפרשים נחלקו בחבנתם דברי הרמב"ם ולמחלוקת אלו ולוצאת מלהן, השלכה מעשית גדולה מאד. נעיין בדברי הרמב"ם בחיבוריו השונים.

הרמב"ס בספר המצוות ובמורה נכוונים

continuation of the previous section:

שהזהירנו מלכט בדרכי העכו"ם ומהתנהג במנהוגותיהם ואפילו במלבושיםם וכובזיהם במושבם, והוא אמרו יתברך "ולא תלכו בחוקות הגוי אשרAncyi שליח פניכם". וכבר נכפלת אזהרה זו ואמר יוחקוטיהם לא תלכי", ובא הפירוש: לא אמרתי אלא בחקיקת החוקיות להט' ולאבותיהם. ולשון ספרא: יוחקוטיהם לא תלכו - שלא תלכו בנימוסות שלהם ..." וככפלת האזהרה בעניין זה והוא אמרו "השמר לך פן תנקש אחריהס" - שמא תזDMAה להם ותעשה כמעשייהם וייהו לך למועדם שלא תאמר הויל' וחן יוצאים בתלוסים אף אני יצא בתלוסין... זה יכול להתרחק מהם ולגנות כל חוקותיהם ואפילו במלבוש וכבר התבארו משפטי מצווה זו בשני משפט ותוספה שבת גס כן:

הרמב"ם מגדר את מטרת המצווה: "...להתרחק מהם ולגנות כל חוקותיהם ואפילו במלבוש...". וכן מבואר בדבריו שהתרחקות היא מהחשש הימשכות אחיהים עד להגעה לידי מוקש. מדבריו נראה שהתרחקה היא מחשש עבודה זרה וענינה, שהרי הרמב"ם מביא את המדרש האומר שמדובר בחקיקת החוקיות להם מאבותיהם דוקא; זהינו ענייני עברות אלילים וצדומה. נראה שהרמב"ס פסק להלכה ככל הדעות המבואות בספרא, שהרי הוא אומר שהעובד על אחד מהם חייב מלוקות, וכך נראה מפשט דבריו. מתייחס לכל האמורים לעיל, ותווסף שאיסורים הוא מן התורה.

ונהנה, מצאנו לאחד מגדולי ראשוני פרובנס התייחסות. לשאלת זו והוא רביינו דוד הוכובי בספר הבתים ספר מצווה אזהרה ל- מהדורות הרב הרשלר עמוד שיא) וזו לשונו: ויראה לי שככלו הרבה דברים בחוקות הגויים, לא נאסר מן התורה אלא בחק שיביא להמשך אחר אמונה הכו"ם, אבל ללבוש במלבושיםם או בספר קומי - והוא לגלח כנגדו - לא נאסר אלא שלא להזמותם להם בשום צד, ואיננו אסור מן התורה כי אילו היה אסור מן התורה - לא התירו למי שקרוב למלכות הספר קומי ולהתנהות במלבושיםם.

ונראה לי שבעל ה"בתים" אומר דברים אלו מודיעו, ואין בכוונתו לטען שאלה הם דברי הרמב"ם, שהרי ברמב"ם פשוט שאגם "מלבושים" אסורים מן התורה, והדברים מפורטים בהגדות הרמב"ם בתחילת המצווה: "זההירנו מלכט בדרכי העכו"ם ומהתנהג

במנוגותיהם ואפיו במלבושים...¹⁹. וראיתי גם באחרוניים שנדחקו בדברי הרמב"ם ואמרו שלפי הרמב"ם תספורת קומי וגידול ציבורית אינם אסורים מן התורה, ונדחקו מעד בלשון הרמב"ם כאן ואין נראה לי דברים אלו בדברי הרמב"ם בספר המצוות.²⁰

הרמב"ם מביא גם את המדרש בספר "יראה", ביחס לפסוק "השמר לך פר תנקש אחריהם"; ויש לדעת האם האיסור הוא דוקא כישנה כוונה להידמות להם כפי' שימוש מפשט הלשון: "שלא תאמור הויאל והן יוצאים...". מדברי הרמב"ם קשה להכריע אם תפס את המדרש בדוקא. והשאלה עדין עומדת בעינה. הגדרה לאיסור מופיעה גם במורה נבוכים (חק' גפרק ל) וו' לשון הרמב"ם (מהדורות אבן שמואל עמו תקע):

...ולהרחק מכל מעשי הכישוף הזהיר מעשות דבר מחוקותיהם, ואפיו במה

שנתקלה במעשי עבדות האדמה והמרעה וכיוצא בהר. רצוני לומר כל מה שיאמר שהוא מועל, ממה שלא יגור אותו העיון הטבעי, אבל נהוג לפיו דעתם, כמו מג הנסוגות והכחחות המיוודאות - והוא אמרו "לא תלכו בחקות הגויי" והם אשר יקראות זיל: "דרך האמוראי מפני שהם סעיף מעשי המכשפים, שהם דבריך לא יגורו החיקש הטבעי אך הם מושכים למעשי הפישוף, אשר הם נסמכים לענייני הכוכבים בהכרח, ויתגלל העניין להגדיל הכוכבים ולעבדם. ואמרי בפירוש: "כל שיש בו משום רפואי אין בו משום דרך האמוראי" - רוצים זהה: **שכל מה שיגורו העיון הטבעי הוא מותר וולתי אסור...**

הרמב"ם ב"מורה" מדיר שאיסור הוא במעשי כישוף וכדומה, ובورو שהרמב"ם צימצם את גדרי האיסור מכפי שהגדירו בספר המצוות, שהרי אין זכותו את האיסור במלבושים אלא רק את "דרך האמוראי", ונראה לי שכטב רק את הדברים הקשורים לעניין עבודה זרה ממש, בהם עוסקת באותו הפרק, ולא בא להגדיר באופן מעשי את כל חלקי האיסור. היסוד העיקרי הנלמד מדברי הרמב"ם כאן הוא, **שהאיסור הוא על דבריהם חסרי משמעות תגוניות דוקא, אך דבר שיש בו היגיון וairo על דרך הכישוף וכדומה הרי אין בו איסור.**

ליקומו של דבר נראת מהרמב"ם בספר המצוות וב"מורה", שישם שני פנים באיסור הליכה בחקות הגויים:

19. בהמשך דבריו מביא רבינו דוד הוכבי הסבר נוסף ולפיו שאיסור גם במלבושים הוא מן התורה; ומחלק שבוכרים שיש בהם חשש לעבודה זרה אסור מכל וכל ואם חז"ל התירו משה זה דוקא בדברים שאין בהם חשש עבודה זרה. ונראה מדבריו שהוא מצדך דעתה שהבגנו לעלה.

20. והביאו ראייה לדבריהם משייטת הרמב"ם תשובה רמד שם נשאל בדבר תספורת מסויימת ונימק את דבריו מעד "תספורת קומי" וכותב שהוא אסורה מדברי טופרים וראותי לראש הישיבה בספריו יד פשוטה (ספר המדרש הלכות עכו"ם פרק יא הלכה א) שעד על הסתירה המודומה בין דברי הרמב"ם בתשונה ובין דבריו. ביה חוקה בספר המצוות, ומצתא, אם הבנתי כוונה בדבריו, שהאנר בספר המצוות הוא אכן אסור מן התורה.